

Модернізація національної освіти на засадах компетентнісного підходу: сутність і поняттєво-термінологічний апарат

Валентина ГРИНЬОВА,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Ключовим напрямом оновлення змісту освіти, визначеним стратегічними документами в галузі освіти України, є її модернізація на засадах компетентнісного підходу, що актуалізує проблему формування компетентності фахівця. Компетентнісний підхід в освіті передбачає серйозні зрушення в розумінні її загальних цілей, узгодження світових освітніх систем в аспекті глобалізації з метою надання молоді можливості інтеграції в різні соціуми, самоактуалізації в різних спільнотах. Зважаючи на це, нагальною потребою сьогодення для більшості країн світу є необхідність переходу від усталеної адаптаційної освітньої моделі, притаманної індустріальному та постіндустріальному суспільствам, до моделі інноваційної, в якій акцентується на розвитку здібностей людини швидко й раціонально адаптуватися до мінливих умов.

Метою статті є аналіз понять «компетенція» та «компетентність», визначення засадничих положень застосування компетентнісного підходу в національній освіті.

Компетентнісний підхід набув поширення в педагогічній діяльності порівняно недавно у зв'язку з напрямками модернізації української освіти, зумовленою змінами, що відбуваються в суспільстві. Необхідність переходу до спільної мови, термінології, за допомогою яких можна описати освітній процес, пояснює приєднання України до Болонської угоди. Стандарти освіти нового покоління вже формулюються відповідно до змісту компетенцій, однак упровадження компетентнісного підходу в освітній процес пов'язане з вирішенням багатьох дослідницьких завдань.

Важливого значення набуває проблема визначення природи, суті компетентності фахівця, її родової й видової структури, змісту, а також взаємозв'язку категорій «компетентність» і «компетенція».

У поняття «компетентність» і «компетенція» вкладається різний сенс, зокрема у зв'язку з перекладним характером джерел, які використовують дослідники. Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури засвідчує, що «компетентність» є складним багатокомпонентним міждисциплінарним поняттям, зміст якого визначається за допомогою різних дефініцій: «ефективність», «адаптивність», «досягнення», «успішність», «розуміння», «результативність», «володіння», «якість» і «кількість».

Вітчизняні та зарубіжні вчені розглядають поняття «компетентність» і «компетенція» як сукупність (систему) знань у дії; особистісну рису; властивості

й якості особистості; критерій вияву готовності до діяльності; здатність, необхідну для вирішення завдань і отримання необхідних результатів роботи; інтегровану цілісність знань, умінь і навичок, що забезпечують професійну діяльність; здатність людини реалізувати на практиці свою компетентність; мотивовану здатність; дієві знання, вміння, навички, досвід (інтеграція в єдине ціле засвоєних людиною окремих дій, способів, прийомів вирішення завдань), а також мотиваційна й емоційно-вольова сфера особистості; виявлені нею на практиці прагнення й здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості тощо) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сферах, усвідомлюючи її соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність постійного вдосконалення тощо.

Аналіз праць засвідчує про наявність трьох груп визначень поняття «компетентність». По-перше, компетентність є властивістю суб'єкта діяльності, його характеристикою відповідно до об'єкта діяльності (компетенції). У цьому аспекті можна визначити професійну компетентність як ступінь відповідності характеристик колективу (персоналу) переліку вимог, які стосуються певної професії. Компетентність конкретної людини свідчить про її професіоналізм, однак професіоналізм не завжди означає компетентність. Так, людина може бути професіоналом у галузі свого фаху, але не бути компетентною у вирішенні всіх професійних проблем.

По-друге, компетентність пов'язана з особистісними здібностями та якостями людини. У різних

джерелах це поняття визначається як «здібність мати запланований конкретний результат», «індивідуальні здібності особистості набувати та застосовувати кваліфікацію», «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, необхідних для якісної продуктивної діяльності» [9]. Компетентна у певній галузі людина володіє конкретними компетенціями, які дають змогу їй виявляти професіоналізм, ефективно діяти заради вирішення фахових завдань.

По-третє, компетентність визначається як група знань, умінь, навичок, рівень сформованості яких виявляє ступінь професіоналізму людини. У цьому аспекті компетентність є дотичною до поняття «кваліфікація», рівень якої дозволяє займати певну професійну позицію, соціальний статус.

Дослідження поняття «компетентність» представлено в працях В.Лозової, А.Хуторського, С.Улашевича. Зокрема, науковці визначають інтегративність компетентності, оскільки її джерелом є різні сфери культури та досвіду людини [4], її функціональність у процесах освіти, розвитку та саморозвитку [7], володіння конкретними компетенціями, що охоплює особисте ставлення до них [9].

Отже, у загальному розумінні компетентність визначається як певного роду навченість, розвиток особистості, що представляє ступінь її зрілості й суспільної успішності, та як діяльнісна характеристика.

У науковій літературі актуальним залишається проблема розмежування змісту понять «компетентність» та «компетенція». Аналіз праць засвідчив, що одні автори вживають їх як синоніми у значенні «дієвість знань», а інші – розрізняють ці поняття. Зокрема, Е.Зеєр і Е.Симанюк у зміст поняття «компетентність» вкладають розуміння інтегративної цілісності і дієвості знань, умінь, навичок взагалі, а терміном «компетенції» позначають інтегративну цілісність, дієвість знань, досвіду в професійній діяльності [1].

Деякі автори розглядають компетентності (компетенції) як складові загальної компетентності людини (фахівця). Так, Ю.Татур, визначаючи співвідношення понять «компетентність» і «компетенції», «компетентність» розуміє як характеристику особистості, що означає володіння сукупністю певних компетенцій. При цьому науковець зазначає, що компетенція виявляє єдність знань, досвіду, здатності діяти і моделей поведінки індивіда, що визначаються заданістю ситуації. Отже, компетентність охоплює різні компетенції [6].

Принципово розводить ці поняття І.Зимня, обґрунтовуючи їх рівневі взаємовідношення, а саме: поняття «компетентність» порівняно з поняттям «компетенція» є ширшим й передбачає когнітивно-знаннєвий, мотиваційний, відносницький і регулятивний компоненти, водночас компетенція є «програмою, на основі якої розвивається компетентність» [2]. Однак аналіз представлених у психолого-педагогічній літературі визначень розглянутих

дефініцій дає змогу стверджувати, що, незважаючи на їх різноманітність, однією з найважливіших характеристик є суб'єктність, активність і дієвість наявних знань та досвіду, потенційної (потреба, мотив, мета, інструментальна основа) і реалізованої (внутрішня й зовнішня діяльність) структури.

Підтримуємо думку І.Зимньої в тому, що варто розглядати компетентність і компетенції як взаємопідрядні компоненти активності суб'єкта в різних видах креативної освітньої діяльності. Поняття «компетенція» – потенційна активність, готовність і прагнення до певного виду діяльності; поняття «компетентність» – інтегративна якість особистості, успішно реалізована в діяльності компетенція. Зважаючи на це, вважаємо, що структура компетенції й компетентності в будь-якій сфері життєдіяльності може бути представлена у вигляді компонентів: *когнітивного* (знання), *мотиваційного* (потреби, мотиви, інтереси), *аксіологічного* (спрямованість, ціннісні відносини особистості), *емоційного-вольового* (саморегуляція). У цьому аспекті компетенція є потенціалом компетентності, який може бути реалізований у певній сфері діяльності, повинен стати дієвим за допомогою механізмів самоорганізації й саморегуляції.

Отже, означена науковцями взаємозумовленість дефініцій «компетенція» й «компетентність» дозволяє класифікувати ці категорії як загальні – спеціальні й професійні – соціально-психологічні. При цьому широке значення має поняття «ключові компетенції», яке охоплює загальні компетенції, необхідні фахівцеві з вищою освітою. Спеціальні компетенції, специфічні для певної професійної діяльності, передбачають професійні кваліфікації та спеціальні соціально-психологічні компетенції (професійно важливі якості).

Вважаємо, що видова структура компетентності фахівця з вищою освітою охоплює компетентність професійну (готовність, прагнення працювати в певній професійній сфері діяльності) і компетентність соціально-психологічну (прагнення і готовність жити в гармонії з собою та іншими – гармонії самості й соціумної). У свою чергу, кожну з цих компетентностей можна поділити на загальні (базові, ключові) компетенції, загальні для всіх випускників ВНЗ, і спеціальні, зумовлені змістом певного фаху. Отже, в структурі компетентності випускника ВНЗ чітко виокремлюються чотири блоки, що представляють взаємозв'язок компетентності із компетенціями: загальна професійна компетентність, спеціальна професійна компетентність, загальна соціально-психологічна компетентність, спеціальна соціально-психологічна компетентність.

Загальна професійна компетентність зумовлена загальнопрофесійними знаннями, вміннями, навичками, здібностями, а також готовністю їх актуалізувати у сфері певної групи професій. Зміст загальнопрофесійної компетентності випускника ВНЗ визначається його компетенціями у науково-дослідній, проектно-конструкторській,

адміністративно-управлінській, виробничій професійній діяльності.

Спеціальна професійна компетентність визначається ступенем і видом професійної підготовки випускника, сформованістю в нього професійних компетенцій, необхідних для виконання певної професійної діяльності. Зміст цих компетенцій визначається відповідно до галузевих кваліфікаційних характеристик фахівця.

Загальна соціально-психологічна компетентність виявляється у готовності й прагненні ефективно взаємодіяти з оточуючими, розуміти себе та інших в умовах постійної видозміни психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища. У складі соціально-психологічної компетентності виокремлюються *соціальні* (толерантність, відповідальність, здатність працювати в команді тощо), *персональні* (готовність і прагнення до саморозвитку та самореалізації, самовдосконалення, рефлексія, креативність), *інформаційні* (технологічність, володіння іноземними мовами), *екологічні* (екологічна відповідальність, прагнення до здорового способу життя) компетенції.

Спеціальна соціально-психологічна компетентність розуміється як готовність і здатність мобілізувати професійно важливі якості, значущі для ефективної трудової діяльності фахівця. У визначенні змісту соціально-психологічної компетентності випускника конкретної спеціальності використовують класифікацію Є.Клімова, в якій професії відносять до груп згідно з визначенням об'єкта праці: людина–людина, людина–знакова система, людина–художній образ, людина–техніка, людина–природа [3].

У світовій освітній практиці оперують поняттям «ключова компетентність», що розглядається як центральна, оскільки, по-перше, об'єднує інтелектуальну і «навичкову» складові освіти; по-друге, в поняття компетентності закладено ідею інтерпретації змісту освіти, що формується, зважаючи на результат «стандарт на виході»; по-третє, ключова компетентність має інтегративну природу й охоплює однорідні або споріднені вміння та знання щодо широких сфер культури і діяльності.

На відміну від професійної компетентності, ключова (загальноосвітня) компетентність виявляється як певний рівень функціональної грамотності. Зауважимо, що ці два види компетентностей об'єднують досвід, який актуалізує цілісність і конкретність сприйняття проблеми, готовність до застосування набутих знань й отримання нового продукту на основі рефлексії особистого або запозиченого досвіду.

Концептуальність компетентнісного підходу в освіті пов'язана з конкретними завданнями для різних її рівнів. Зокрема, актуальності набувають не лише шляхи формування конкретних компетенцій, значущих для майбутнього фахівця (у межах спеціальної та вищої профільної освіти), але й звернення освітян середньої загальноосвітньої школи до проблеми формування у школярів загальних компетенцій учіння, що дають змогу опанувати

програму будь-якої дисципліни найефективніше, мотивують до самостійного отримання знань, дають можливість здійснювати навчальний процес найергономічнішими способами. Така наша думка є солідарною із позицією О.Савченко, яка визначає вміння вчитися ключовою компетентністю загальної середньої школи і розуміє її як формування вмінь учнів самостійно вчитися, критично мислити, користуватися комп'ютером, іноземними мовами, прагнути до самопізнання та самореалізації в різних видах діяльності, опанувати практичні вміння й навички, необхідні для життєвого і професійного вибору [5, с. 35].

В аспекті зазначеного актуалізуємо увагу на тому, що зміст освіти, як загальної середньої, так і професійної, зумовлює необхідність оволодіння молоддю комунікативною, комп'ютерною та організаційно-когнітивною компетентностями, які впливають на якісний рівень практичного застосування знань із будь-якої галузі науки. При цьому пояснюємо, що комунікативну компетентність визначаємо як уміння суб'єктів навчання здійснювати ефективну комунікацію (зокрема іноземною мовою) відповідно до завдань діяльності; комп'ютерну компетентність представляємо як грамотне володіння комп'ютерними програмами, ефективно та ергономічне користування Інтернетом; організаційно-когнітивну компетентність розуміємо як уміння суб'єктів навчання набувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати й коригувати її зміст відповідно до отримання нового знання, застосовувати способи пізнавальної й творчої діяльності, систематизувати й коригувати режим навчання з акцентом на самостійність учіння.

Наголошуючи на необхідності формування саме компетенцій, а не суми знань учнів, приєднуємося до розуміння їх значущості для вмінь приймати рішення, сформульованої М.Холодною. Науковець заперечує важливість обсягу знань, обґрунтовуючи це тим, що їх недостатність є імпульсом до пошуку; критично ставиться до їх міцності та глибини, оскільки завелике заглиблення заважає формуванню нового погляду, але водночас наголошує на важливості вміння вчитися («пізнавально-інтелектуальній компетентності»), яке формується індивідуальним способом за умови його ефективної організації педагогами [8].

Зазначимо, що формування будь-якої означеної компетентності не може відбуватися без впливу на мотиваційну сферу суб'єкта навчання, а отже, погоджуючись із О.Савченко, зауважуємо на значущості мотиваційного компонента самостійного учіння, який дає змогу підтримувати в учнів та студентів стійке позитивне ставлення до навчальної діяльності, викликати допитливість, закріплювати особистісно значущий сенс навчальних дій [5]. Наголосимо: внутрішні мотиви є досить нестійкими, а, отже, їх сила залежить від оптимально організованого освітянами навчального середовища, в якому учень або студент відчувають постійну внутрішню

потребу навчатися, а зміст навчання набуває для них особистісного сенсу. При цьому необхідно усвідомлювати, що формування та підтримка мотивації самостійного учіння має відбуватися неагресивним способом, з урахуванням вікових особливостей суб'єктів навчання, їхньої соціальної необхідності й готовності включатися у певну діяльність, усвідомлення перспектив саморозвитку тощо.

Врахування цих аспектів має орієнтувати сучасний освітній менеджмент на оновлення стандартів загальної середньої й професійно-галузевої освіти, а також популяризацію експериментально ефективних інновацій, що дають можливість актуалізувати в суб'єктів навчання значущість набуття саме компетенцій, які є універсальними для здобуття знань, необхідних на кожному життєвому етапі. Зауважуємо на необхідності перегляду підходів до створення підручників, навчальних програм, режиму навчальної діяльності учнів та студентів. Зокрема, на наш погляд, в аспекті осучаснення підходу до комфортності самонавчання, варто скоригувати вимоги до необхідності особистої присутності студентів на заняттях. Таку особисту позицію пов'язуємо з експериментально доведеною ефективністю реалізації різних видів дистанційної освіти у навчальному процесі вищої школи, а також застосуванням її елементів у старших класах загальноосвітньої школи.

Крім того, потребує корекції законодавча та нормативно-правова база освітньої галузі, основні тези якої мають бути зорієнтовані на визначення змісту оновлених стандартів освіти в усіх її ланках. Зокрема, пропонуємо в освітньо-кваліфікаційних характеристиках фахівців певної галузі орієнтуватися саме на концептуальні вміння випускників, а в програмах загальноосвітньої школи виокремити конкретні вміння (інтелектуальні, діяльнісні, оцінно-рефлексивні), які мають виявляти учні відповідно до рівня розвитку психічних функцій та змісту кожної навчальної дисципліни. Отже, кожна компетенція має бути змістовно представлена в межах конкретної дисципліни, а сума компетенцій відповідного виду визначатиме рівень сформованості комунікативної, комп'ютерної та організаційно-когнітивної компетентностей.

Вважаємо, що компетентнісний підхід є ефективним для інтеграційних процесів національної освітньої системи у світовий простір, а його принципи можуть стати джерелом реформації освітніх стандартів України.

Література

1. Зеєр Е.Ф. Компетентнісний підхід до модернізації професійної освіти / Е.Ф. Зеєр, Е.Е. Симанюк // Вища освіта в Росії. – 2005. – №4. – С. 23–30.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И.А. Зимняя // Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы», Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с. [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://rc.edu.ru/rc/bologna/works/zimnaya_i_sod.pdf
3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.А. Климов. – М.: Академия, 2004. – 304 с.
4. Лозова В.І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів освіти / В.І. Лозова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів. – Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Харків: ОВС, 2002. – 164 с.
5. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О.Я. Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с. – С. 34–46.
6. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю.Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – №3. – С. 20–26.
7. Уласевич С.Н. Управление качеством развития образовательной компетентности школьников: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / С.Н. Уласевич. – Белгород, 2003.
8. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М.А. Холодная. – СПб., 2002. – 249 с.
9. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А.В. Хуторской: Доклад на отделении философии образования и теоретической педагогики РАО 23 апреля 2002 г. Центр «Эйдос» [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru>

Анонції

Валентина ГРИНЬОВА

Модернізація національної освіти на засадах компетентнісного підходу: сутність і поняттєво-термінологічний апарат

У статті на основі аналізу наукових підходів до визначення понять «компетентність» і «компетенція» представлено авторську позицію щодо їх розуміння як взаємопідрядних компонентів активності суб'єкта в різних видах креативної освітньої діяльності; охарактеризовано структуру компетентності випускника ВНЗ, що містить загальну професійну, спеціальну професійну, загальну соціально-психологічну, спеціальну соціально-психологічну компетентності; визначено освітні компетенції, загальні для кожного її рівня: комунікативну, комп'ютерну та організаційно-когнітивну; охарактеризовано роль самостійності учіння та його мотивації в процесі формування загальних освітніх компетенцій.

Ключові слова: компетентність, компетенція, освітня діяльність, вміння.

Валентина ГРИНЬОВА

Модернізація національного образования на основе компетентностного подхода: сущность и понятийно-терминологический аппарат

В статье на основе анализа научных подходов к определению понятий «компетентность» и

Відгуки учасників проєкту

Плекаємо майбутню еліту нації

Прогрес сучасного суспільства залежить від його інтелектуального та духовного потенціалу, від обдарованих і талановитих людей. Створення умов, які забезпечать розвиток дітей, реалізацію їхніх потенційних можливостей, становлення в учнів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, загальнокультурної, технологічної, комунікативної й соціальної компетентностей, є пріоритетним завданням сучасної освіти.

Початкова ланка освіти – фундамент шкільного навчання, адже саме тут закладається основа для формування особистості майбутнього громадянина. Основними принципами педагогічної діяльності, що мають забезпечити її успішність, є такі: ставлення до учня як унікальної особистості; доступність для кожного учня; вибудовування взаємин із учнем як із старшим товаришем; демонстрація довіри до учнів; відкрите виявлення своїх почуттів; розвиток здібностей учнів.

Система навчання, розвитку та виховання академічно обдарованих дітей молодшого шкільного віку в рамках науково-педагогічного проєкту «Інтелект України» базується на використанні всіх можливостей учня. Навчання відбувається в зоні найближчого розвитку; під час навчання створюються ситуації успіху та вільного вибору; забезпечуються умови для співпраці і співтворчості учнів. Навчальний матеріал подається у вигляді нестандартних уроків, особливість яких полягає в такому структуруванні змісту і форми, що збуджує інтерес в учнів, сприяє їх оптимальному розвитку і вихованню. Нестандартні уроки проєкту більше подобаються учням, ніж буденні навчальні заняття.

На сучасному уроці важливого значення набувають технічні засоби навчання, які поєднують зорову і слухову наочність, дають змогу подавати події в просторі і часі, відтворювати дійсність у зовнішньо схожих з нею образах. Завдяки фрагментам фільмів, мультфільмів, вистав, телепередач уроки стають особливо перспективними в навчальних цілях.

Я пишаюся тим, що працюю за програмою науково-педагогічного проєкту «Інтелект України», яка забезпечує дитині можливість самостійно навчитися здобувати знання, уникати шаблонного розв'язання задач. Під час навчання у дітей виникає неймовірне прагнення оволодіти знаннями, пізнавати таємниці всесвіту. Від цього їхні очі «яскраво палають», а ми, вчителі, переконаємося в тому, що виховуємо самодостатню особистість, майбутню еліту нації.

Лариса АЛЬОХІНА,
вчитель Харківської гімназії №169

«компетенція» представлена авторская позиция их понимания как взаимоподчинённых компонентов активности субъекта в разных видах креативной образовательной деятельности; предложена характеристика структуры компетентности выпускника ВНЗ, которая включает общую профессиональную, специальную профессиональную, общую социально-психологическую, специальную социально-психологическую компетентности; определены образовательные компетенции, общие для каждого его уровня: коммуникативная, компьютерная, организационно-когнитивная; охарактеризована роль самостоятельности учения и его мотивации в процессе формирования общих образовательных компетенций.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, образовательная деятельность, умение.

Valentyna GRYNKOVA

The modernization of national education on the basis of the competence approach: essence, conceptual and terminology appliance

On the basis of analysis of scientific approaches to the definition of «cognizance» and «competence» the author presents the position on understanding as mutual subordinated components of subject's activity in different types of creative educational activities; the structure of competence of graduates of higher educational establishments, comprising a general professional, specialized vocational, general socio-psychological, special psychosocial competence; educational competencies that are common to each of its levels: communicative, organizational, computer and cognitive; describes the role and independence of learning motivation in the process of general education competencies.

Keywords: cognizance, competence, educational activities, skills.

